

Els treballs arqueològics subaquàtics al port romà d'Empúries

XAVIER NIETO, XIM RAURICH

Museu d'Arqueologia de Catalunya (l'Escala, Alt Empordà)/
Centre d'Arqueologia Subaquàtica de Catalunya

PRESENTACIÓ

Des que l'any 1908 començaren les excavacions per encàrrec de la Junta de Museus, un mur invisible ha separat Empúries del mar; més que un mur, un espai bastant ample i, a la vegada una zona polèmica que és, segons el *Diccionario de la Lengua Española* un «espacio en que para la defensa de una plaza o fortificación se establecen excepciones legales o gubernativas». En el cas d'Empúries, aquesta zona abraça el trencant de les ones (frontera ben ampla i poc precisa) i l'àrea immediata. No me'n queixo: si no existís hi tindriem urbanitzacions i, qui sap si camps de golf fins a dins del mar. Però per a les excavacions, l'existència d'aquest límit ha fet que al principi hi haguessin algunes friccions i que després, durant molts anys, servís per justificar l'oblit, la renúncia i l'apatia davant la possibilitat que hi pogués haver alguna cosa de les Empúries més enllà de la reixa llevantina del jaciment.

Tot i la realitat legal d'aquesta barrera, és possible que la pragmàtica empordanesa l'hagués obviat, però quan començaren les excavacions ja feia una temporada que unes brigades d'obres a les ordres dels enginyers forestals havien iniciat la fixació de les dunes litorals.

Deixant de banda els anys tristos del principi de la dècada dels quaranta en què –fent servir el tren de vagonetes comprades per la Junta de Museus i la força dels presoners republicans– Almagro llançà al mar tones de terra i ceràmica fins a formar el petit cap de davant de la porta de marina del jaciment, sols recordo dos casos que van trencar aquesta voluntària deixadesa: un en els anys setanta, quan s'aprofità de la disposició d'una excavadora per veure si sota de la pista –avui passeig magnífic vedat als vehicles de motor que de l'Escala mena a Sant Martí d'Empúries– hi havia una continuació del rompent de les Muscleres, i l'altra, a principis dels noranta,

quan es construïa el passeig actual i es trobà una torre que assenyalava la continuació de la muralla meridional de la Neàpolis. Troballa inèdita i no prosseguida.

Però tot i això, i malgrat la incòmoda presència del «malecón helenístico», ningú no s'havia preocupat gaire per trencar el tabú i veure què passava més enllà. Perquè, realment el que calia no era que passés res, sinó simplement mullar-se en el sentit propi i figurat del mot.

Tot això començà amb el «Proyecto de fijación y repoblación de las dunas procedentes del golfo de Rosas» publicat per l'enginyer «Don Javier de Ferrer y de Lloret» l'any 1895, en el qual s'exposa que «[...] hemos dicho que su anchura [de la zona de las dunas] variaba de 50 a 200 metros, y como, excepción hecha de dos pequeñas fincas de posesión particular que se hallan en el extremo sur de aquélla, en su parte más ancha, no aparece en la restante superficie señal alguna de dominio privado, creemos que dicha porción litoral debe considerarse formando parte de la zona marítima terrestre, perteneciente al Estado.»

El 19 de març de 1908 arriben el senyor Gandía i tres treballadors a l'Escala. El primer se'n va a Empúries després de dinar (feia sols una hora i mitja que havia arribat i ja havia dinat i visitat en Rosendo Pi, apoderat de la Junta de Museus). Explica: «[...] nos fuimos a ver las fincas destinadas para verificar las excavaciones, en las que empecé a mirar los puntos que me indicaba la orden del Ilustre Presidente de la Junta de Museos, Sr. D. José Puig y Cadafalch, por donde se tenía que empezar a abrir brechas; pero como al lado de estas fincas se verifican trabajos de excavaciones por parte del Estado y su representante no estaba, nos vimos imposibilitados de designar el modo de transportar las tierras, debido a que por fuerza se tenían que pasar por los terrenos llamados Duna y orilla del mar y lo dejamos para el día siguiente por la tarde y para este acto citamos al capataz representante de dichos trabajos.»

No és fins a l'1 de maig (un mes i mig més tard) que l'enginyer Javier Ferrer cita Gandía al Columbari (la basílica), li indica on ha d'excavar i *li dona permís* per llençar les terres al nivell del camí i a la vora del mar. Gandía n'informa directament Puig. El dia 5 de maig, Gandía escriu a Puig i l'informa que Ferrer li ha ensenyat un fragment d'escultura de marbre (una mà) trobada als treballs de les dunes. O sigui que hi havia una certa entesa (salvant les distàncies socials).

El 23 de juliol, Javier Ferrer, Cazorro (inspector de les excavacions arqueològiques) i Gandía visiten els llocs on es tiren les terres «por donde vertemos las tierras por la orilla del mar, sin llegar a donde lleguen las olas para que la comandancia de Marina no lo impida... Después le pedimos que nos autorizara para poder sacar unas fotografías del sarcòfago encontrado en el columbario y no lo permitió tampoco, lo cual el Sr. Cazorro lo comunicó al Sr. Puig.»

Tres mesos més tard hi ha un altre moment de fricció: «En la brecha abierta al lado del llamado Columbario y debido a tener que sacar los postes que marcan el límite de la finca por el lado Este lindante *con los que hacen excavaciones del Estado* o de lo que pertenece del terreno de las dunas, tomé medidas para poderlas justificar en todo tiempo, debido a haberse tomado ellos un trozo dentro de nuestra finca formando una curva en vez de ir en línea recta.» L'estiu següent, la situació conti-

nua tibant: «Más tarde fui a encontrar al Sr. Capataz de las dunas para pedirle permiso a fin de poder pasar el camino de las dunas y verter tierras. El Sr. D. Juan Jordi, que así se llama este señor, me recibió muy bien y me habló de la muerte del Sr. Ingeniero D. Javier Ferrer (lo que sentí mucho porque me facilitaba en gran manera mis trabajos) y me dijo que tenía órdenes de no dejarme pasar el camino, si no se firmaba un documento por el Sr. Presidente de la Junta de Museos, comprometiéndose a que del camino que se le tenía que hacer para el que representa ser el amo de la finca lindante con ésta, D. José Sureda, para poder entrar en la suya, puedan los servicios de la Dunas tener derecho a pasar siempre que lo necesiten ellos...»

Però el conflicte es va resoldre a alt nivell: «También estuvieron a visitar los trabajos el Sr. Ingeniero Inspector de las dunas y el nuevo Ingeniero de los trabajos de las dunas, D. José Reig, quienes se alegraron de ver los trabajos de estas excavaciones y hablamos de si convenía o no el verter las tierras al lado de las dunas, contestándome que no había inconveniente con tal de tirarlas paralelas a la orilla del mar y se despidieron, quedando deslindado lo anotado el día 2.» I va continuar així des d'aquell moment, com es demostra per una anotació del mes d'agost de 1909: «También se sacaron y transportaron las tierras que había amontonadas en la parte más elevada de la finca y *tiradas al mar*» (és a dir, que ja no hi havia conflicte ni amb la Comandància de Marina.)

A en Xavier Nieto i el seu equip hem d'agrair que s'hagi trencat la invisible frontera i que s'hagi obert, si més no, l'interrogant de la part submergida d'Empúries i confio que també la de la part colgada per les sorres.

Josep Barberà i Farràs

INTRODUCCIÓ¹

Durant els treballs de la Carta Arqueològica Subaquàtica, l'abril de 1995, es va tenir l'oportunitat de dur a terme unes prospeccions subaquàtiques en la zona de la platja d'Empúries, en concret, a l'entorn d'unes roques conegudes com les Muscleres Grosses. Aquella primera actuació, que estava motivada per investigar l'existència o no d'algun tipus de resta arqueològica en una zona que havia estat estretament vinculada a les estructures portuàries d'Empúries, va detectar l'existència d'un important conjunt de blocs de pedra, alguns d'ells perfectament escairats i regulars, que, dispersos en una àmplia zona a l'entorn de l'esmentada roca, feia pensar que podrien formar part o procedir d'alguna estructura o edifici portuari. El conjunt de blocs visibles en aquell moment, a l'entorn d'una vintena, mig enterrats en

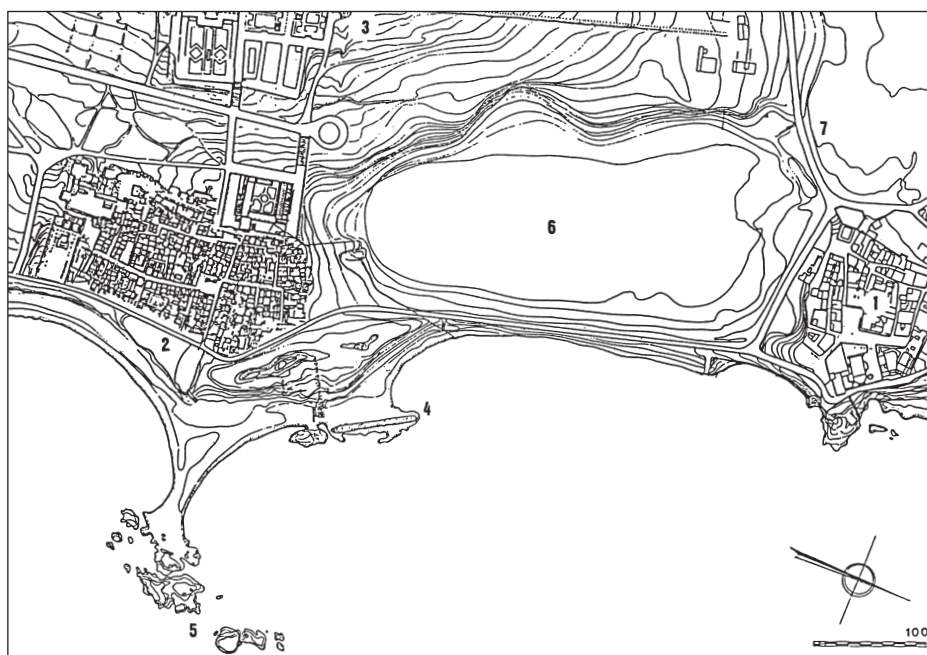
1. En aquest article es recullen de manera sintetitzada els arguments i les dades que s'aporten de forma més detallada en un altre article nostre, publicat a les *III Jornades d'Arqueologia Subaquàtica*, a València (NIETO & RAURICH, 1998). No semblava necessari reproduir idènticament el text, i per tant, s'ha optat per remarcar i incidir en els aspectes més estretament vinculats a les actuals hipòtesis i els coneixements significatius sobre aquest jaciment.

la sorra, s'havien fet visibles probablement pel fet que algun dels darrers temporals haurien arrossegat la sorra en aquell indret, deixant-los parcialment visibles.

A partir d'aquell moment es va veure la conveniència d'endegar un projecte d'excavacions que permetés comprendre de què es tractava. D'aquesta manera i ininterrompudament, entre 1996 i 1998, s'han dut a terme 3 campanyes d'excavació de dos mesos de durada cada una, que ens han permès disposar de noves dades sobre aquest sector de la ciutat d'Empúries i documentar que hi ha unes noves estructures, el coneixement i estudi de les quals ja posa de manifest una realitat de la façana marítima d'Empúries molt més complexa del que fins al moment hom havia suposat (NIETO & RAURICH, 1998) (figura 1).

DADES REFERENTS ALS PORTS D'EMPÚRIES

Als anys trenta, els enginyers forestals en fixar les dunes enfront d'Empúries, varen crear una barrera que de llavors ençà ha impedit que el dic del port i el mar fossin visibles des de bona part de la Neàpolis, la qual cosa ha provocat un canvi substancial en el paisatge emporità.

*Figura 1. La façana marítima d'Empúries en l'actualitat
 1.-Palaiàpolis, 2.-Neàpolis, 3.-Límit est de la ciutat romana, 4.-Dic del port 5.-Les
 Muscleres Grosses, 6.- Depressió ocupada en l'antiguitat pel port primitiu, 7.- Possible
 antiga bocana del riu Fluvià.*

Aquesta barrera artificial de sorra i vegetació ha condicionat la topografia arqueològica d'Empúries en delimitar per l'est la zona per mitjà d'una tanca, juntament al camí construït posteriorment. Fa la impressió que a aquestes barreres artificials se n'ha afegit una altra, però aquesta en el camp de la investigació arqueològica, de tal forma que els estudis arqueològics dedicats a la infraestructura portuària i a la façana marítima emporitana són escassíssims, quan és evident que l'evolució històrica d'aquesta ciutat està estretament lligada i condicionada al trànsit marítim.

El port de la Palaiàpolis: des dels inicis de la investigació arqueològica a Empúries s'ha considerat que la depressió existent entre la Neàpolis i la Palaiàpolis, actualment terres de conreu, devia estar ocupada en l'Antiguitat pel port. Relacionat amb ell, hi devia haver la construcció coneguda com el dic, datable, a proposta de Sanmartí, d'inicis del segle I aC (MARCET & SANMARTÍ, 1989, p.116). Els estudis més recents s'han centrat en la investigació geològica, per tal d'explicar el procés de reblliment del port a partir dels sediments del Fluvià i de la sorra d'aportació eòlica (MARQUÈS & JULIÀ, 1983; MARZOLI, 1995). Pel que fa als estudis de les estructures arquitectòniques han estat molt escassos i puntuals.

El port de Riells-la Clota: S'iniciaren als anys setanta uns treballs subaquàtics per part de F. Foerster. La continuació dels treballs va permetre identificar la zona com un port de la veïna ciutat romana d'Empúries (NIETO & NOLLA, 1985). Es devia tractar d'un port dotat, fins i tot, d'un recinte fortificat per a la seva defensa, la qual cosa ens fa pensar que es tractava d'alguna cosa més important i estable que un fondejador d'utilització esporàdica. Aquest port tenia també algunes instal·lacions d'emmagatzemament, dissortadament destruïdes durant les obres d'urbanització de la zona. Les restes ceràmiques localitzades sota l'aigua, en el que fou l'antiga dàrsena, començaren a tenir una presència quantitativa important a partir de la Campànica A. Abundaven les àmfores grecoitàliques i les Dressel 1 i les proves arqueològiques d'ocupació del lloc porten ininterrompudament fins al Baix Imperi. El port de Riells-la Clota, oferia moltes més garanties per a la seguretat de les naus, en temporals de tramuntana o llevant, que no pas el port de la Palaiàpolis.

LA QÜESTIÓ TOPOGRÀFICA

És imprescindible fixar-se en l'evolució del paisatge d'aquesta àrea per interpretar millor les estructures portuàries d'Empúries.

La paleotopografia terrestre: Sembla prou provat per les prospeccions geològiques, que el que sempre s'ha considerat com el port d'Empúries, o sia, la zona entre la Palaiàpolis i la Neàpolis, havia estat una zona coberta d'aigua, i que Sant Martí era una illa o una península, tal i com informa Estrabó (Estrabó, III, 4,8). Igualment, l'istme que uneix la Neàpolis de les Muscleres Grosses, no devia existir en l'Antiguitat, i fins i tot actualment és tan dèbil que en ocasions hem observat com els temporals el fan desaparèixer temporalment. Els informes geològics mostren

que no hi havia tanta sorra, i que probablement la costa devia ser més terra endins i formava un perfil més abrupte (MARQUÈS & JULIÀ, 1983). Si, a més a més, afegim a això el fet que llavors no hi havia la gran aportació de sediments fluvials que hi ha actualment, ens sembla versemblant el fet que aquest istme no existís i que, per tant, l'entorn de la Neàpolis fos similar al que presentem a la figura 2.

La topografia submarina: Les Muscleres Grosses estan formades per dos grups de roques independents. Un d'ells està unit a terra ferma per l'esmentat istme i és una zona molt batuda per les ones, en què es creen grans cavitats que faran desprendre'n alguns fragments. Aquest grup de roques es perllonga uns noranta metres per sota l'aigua en direcció nord-est, seguint una direcció paral·lela a l'altre grup de roques, que anomenem Aïllades. Aquest altre grup de roques presenta un perfil escarpat en tot el seu contorn, i en el seu extrem nord es perllonga sota l'aigua uns vint-i-cinc metres. Entre ambdós grups de roques es crea un canal paral·lel a la costa, i d'una amplada variable d'entre 15 i 20 metres. El resultat és una doble barrera paral·lela a la costa, d'una longitud total d'uns 175 metres i col·locada de tal manera que durant els temporals, la barrera més exterior devia fer d'escullera i protegir l'interior.

Figura 2. Proposta sobre l'antiga línia de costa emporitana
 1.-Palaiàpolis, 2.-Istme que devia unir la Neàpolis amb les roques damunt les quals s'assenta el dic. 3.-Límit est de la ciutat romana. 4.-Dic del port, 5.-Muscleres Grosses (no s'han dibuixat les roques submarines que es presenten en la figura 3), 6.-Àgora del segle II dC, 7.-Port primitiu, 8.-Possible desembocadura del Fluvià, 9.- Port primitiu.

Segons la nostra opinió és obvi que no hi va haver cap construcció damunt la roca aïllada ja que contràriament els blocs haurien quedat encallats en el canal que formen les dues barres rocoses i, per tant, és obvi que la construcció de la qual procedeixen els blocs localitzats estava situada damunt la barra rocosa més propera a la costa, per la qual cosa, interpretem que el constructor va aprofitar perfectament les facilitats que oferia la natura per utilitzar la cresta rocosa exterior com a escullera natural.

LES EVIDÈNCIES ARQUEOLÒGIQUES

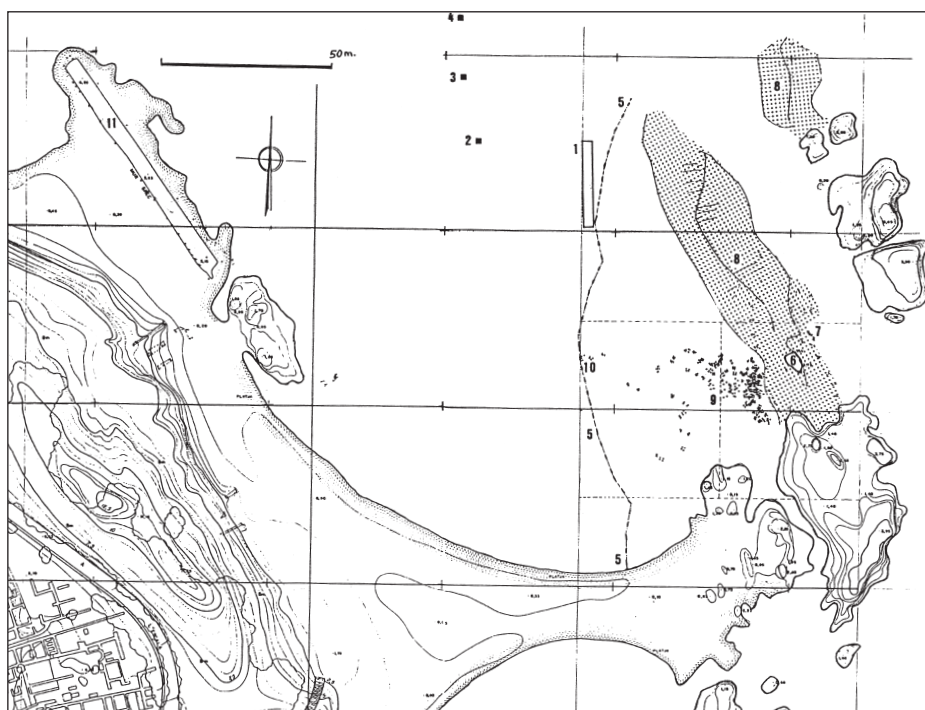
Es va descartar (atès el gran nombre de blocs, quasi dos-cents, així com l'enorme àrea on apareixen) que els blocs descoberts procedissin de l'explotació de les Muscleres Grosses com a pedrera (SANMARTÍ, 1994), i també que fossin el carregament d'una embarcació. Igualment, es descartava la hipòtesi que formessin part del folre del dic encara conservat, atès que bona part d'aquests presenten un treball molt més acurat que els que encara romanen *in situ*, que estan desbastats de forma molt irregular.

D'entrada es prenia com a hipòtesi la possibilitat que es tractés bé d'una edificació de tipus commemoratiu o d'un far, ubicada al damunt de les roques, bé d'una més àmplia estructura portuària. Així, el gran nombre de blocs i la seva dispersió a l'entorn de tota la zona allargada i paral·lela a la costa, a banda i banda de l'actual istme que uneix la platja amb les Muscleres Grosses, ens fa pensar que es tractava d'una estructura portuària artificial.

Els treballs arqueològics ens van permetre arribar a diverses conclusions. D'una banda, els blocs treballats, apareixen irregularment amuntegats els uns damunt els altres, i ofereixen l'aspecte d'un enderroc. En alguna ocasió, damunt d'aquests blocs caiguts, i prop de la roca submergida, trobem algunes roques naturals amb forma de bolet invertit, que s'han d'interpretar com el resultat de l'erosió de la roca que amb posterioritat a la destrucció de les estructures portuàries devia caure al damunt dels blocs. Aquest fet ens fa pensar que en època romana hi havia una important prolongació de la llengua de roca avui submergida, que devia ser utilitzada com a fonamentació de les construccions arquitectòniques.

També en el decurs de l'actuació es va localitzar una pedra treballada, de forma cilíndrica, d'uns 50 cm de diàmetre que hem classificat com a tambor de columna i juntament amb ella un altre bloc de planta quadrangular que podria interpretar-se com una base.

Durant aquesta campanya també es va dur a terme una important tasca de topografia de tota la zona amb el concurs de l'equip de topografia del Servei d'Arqueologia, que hi va desplaçar el senyor Lluís Sant diversos dies. El resultat del treball de topografia ha permès situar en planta tots els blocs que fins al moment es van detectar així com definir les característiques i els relleus de la part submergida de les Muscleres Grosses (figura 3).

Figura 3. Plànol resultat de les excavacions de 1996 i 1997
 1.-Sondeig núm. 1, 2.-Sondeig núm. 2, 3.-Sondeig núm. 3, 4.-Sondeig núm. 4, 5.-Línia que actualment marca la separació entre la zona ocupada per blocs de pedra (a l'est) i la zona de sorra (a l'oest), 6.-Petita roca que encara sobresurt del nivell del mar, 8.-Prolongació submarina de les Muscleres Grosses, 9.-Ubicació d'alguns dels blocs localitzats durant l'excavació de 1996, 10.- Ubicació del tambor de columna i de la possible base, 11.-Dic del port.

Una de les qüestions que calia delimitar era la direcció dels dics que podien tancar aquest port per la banda nord i pel sud. Partint de la base que les Muscleres Grosses i la construcció que suportaven devien ser el límit est del port i que a l'oest hi havia la Neàpolis, calia fer una prospecció allà on, per intuïció i lògicament segons la informació que ens aporten la topografia submarina del lloc i les fotografies aèries on s'aprecien taques fosques, hi ha indicis de la presència d'algunes alineacions molt diferents de la resta del sector, on el fons és totalment sorrenc.

Amb aquest objectiu es van practicar diversos sondeigs, el primer del qual consistí en una gran rasa perpendicular al possible dic, de 6 x 2 metres (figura 3). Es va posar al descobert, sota un important estrat de sorra i una lleugera capa d'argila, un gran amuntegament de pedres de grans dimensions, de contorn irregular, tot i que en algunes s'hi observava l'acció de l'home en forma d'angles desbastats. Fou necessari desplaçar aquestes enormes pedres irregulars per descobrir que s'assentaven so-

bre la roca natural, al damunt de la qual s'havien fet aportacions d'argamassa, formada per una barreja de sorra, calç i petits còdols. L'argamassa en algunes zones apareixia encara adherida a la roca natural i unia al mateix temps alguna de les pedres que es van col·locar al damunt.

Cal tenir en compte que la roca natural sobre la qual està adherida l'argamassa presenta un estat de conservació magnífic així com el seu color natural, la qual cosa ens indica que devia estar sempre enterrada, ja que contràriament serien evidents les mostres de l'acció del mar. Això indica que en el moment de dipositar l'argamassa sobre el fons es va buscar conscientment el subsòl rocós i que fou necessari eliminar no únicament la vegetació sinó també la sorra que tapava la roca per aconseguir l'adherència de l'argamassa al fons marí. Afortunadament Vitruvi, en *Els deu llibres d'arquitectura*, ens informa de la manera d'aconseguir-ho, i només cal recordar les excavacions de Cesarea Marítima (Israel) per comprovar l'existència en època romana de tècniques eficaces per construir obres submarines importants (RABAN, 1985).

Altres sondejos es van fer amb l'objectiu de corroborar la troballa anterior i principalment per conèixer l'orientació exacta d'aquest dic. De tota manera el lloc es revelà enormement difícil per treballar, donat que en les successives regeneracions de la platja pròxima i l'acció dels successius temporals que han anat arrossegant mar endins la sorra aportada artificialment a la platja ha produït, amb el pas dels anys, una acumulació de sorra de color groc, d'uns dos metres de potència que afegits als quaranta centímetres de gruix de la sorra grisa, pròpia de l'indret, produeix una alçada total de sorra d'uns 2,5 metres. L'enorme dificultat que representa fer un forat a la sorra, provocà que per evitar les esllavissades calgués fer un con de 7 metres de diàmetre. Sota aquests potents estrats de sorra, va aparèixer un nivell d'1 metre de gruix compost per argila molt fina i depurada, de color gris i amb petites partícules negres, cendres amb tota seguretat i amb escasses restes vegetals, resultat de les aportacions fluvials.

Per sota aquest estrat va aparèixer un nou estrat de sorra, aquest cop de no més de 20 cm i per sota una capa de restes vegetals submarins, bàsicament de posidònia oceànica, que cobria unes pedres similars, tot i que de menors dimensions, a les localitzades en els altres sondejos.

La dificultat que té treballar en les condicions de l'estratigrafia ressenyada, va motivar que en el nivell arqueològic, el sondeig tingués només 1 m², del tot insuficient per poder-lo interpretar de forma precisa. La fondària en què van començar a aparèixer les pedres és de 6,40 metres respecte el nivell del mar actual, i desconeixem a quina fondària exacta es troba el nivell arqueològic corresponent al fons del port en època romana, però de tota manera intuïm que ha de ser superior als 7 metres.

Aquests treballs, a part de proporcionar-nos una experiència valuosa per decidir quin serà en el futur la metodologia d'excavació que caldrà utilitzar, ens han ofert unes altres dades que considerem importants: excepte en el primer sondeig, en què la capa d'argila és de poc gruix, en la resta aquesta capa grisa cobreix totalment les

pedres per la qual cosa la seva aportació no es va produir immediatament després de l'enderroc, ja que sobre les pedres s'observà una capa formada per rizomes de posidònia oceànica i altres plantes submarines, i al seu damunt, un estrat de sorra. Entre les pedres inferiors i barrejades amb elles es localitzaren alguns escassos objectes arqueològics, que de moment creiem més prudent no interpretar, en concret alguns fragments de paret d'àmfora d'incerta classificació.

En l'estat actual de la nostra investigació resulta prematur interpretar l'estrat d'argila grisa i negra, que sorprèn pel seu gruix i enorme extensió, però creiem convenient recordar que a partir d'estudis portats a terme en la zona del Garraf i del Penedès s'arriba a la conclusió que en els segles VII-VIII es produí una generalització de l'activitat ramadera que originà que àmplies zones boscoses de Catalunya fossin cremades per ampliar les zones de pastura (ESTEBAN *et alii*, 1994). Aquesta desforestació desencadenà uns processos erosius tan importants que s'arribà a detectar un increment dels deltes del Besòs i del Llobregat.

Per datar el potent estrat d'argila es va fer una recollida de mostres de les posidònies que hi havia sota d'aquest estrat, mostres que es van datar amb el carboni 14 i que van donar un marc cronològic entre els anys 340 i 555 dC.

Tal i com s'ha explicat anteriorment, la majoria dels materials arqueològics procedents dels treballs actuals al port d'Empúries, donades les característiques de la formació del jaciment, no es troben en un context arqueològic significatiu. La poca fondària que hi ha en el sector on es troba l'acumulació de blocs, així com el fet que es tracta d'una zona on els embats dels temporals tant de tramuntana com de llevant són molt forts, fan que el subsòl sorrenc i de pedres es remogui amb molta freqüència. Aquesta remoció del fons impedeix tenir cap certesa sobre el context estratigràfic de les peces. A la vegada, influeix negativament en un altre aspecte que és l'estat de conservació dels materials. La majoria dels objectes ceràmics estan absolutament rodats, la qual cosa en molts casos n'impedeix conèixer la forma tipològica.

En canvi, on sí es conserva un bon context estratigràfic és en els sondejos fets al bell mig de l'espai portuari, on sota l'important estrat d'argiles, entre la posidònia podrida i l'acumulació de sorra s'han trobat alguns fragments ceràmics.

HIPÒTESI DE TREBALL I CONCLUSIONS

Durant el segle II aC, en la Neàpolis, a part d'ampliar-ne la superfície construint una nova muralla, es reestructura un centre neuràlgic del comerç com és l'àgora i l'estoa, però allò que ens interessa ressaltar en aquest moment és la ubicació i l'orientació d'aquesta nova estoa.

Ruiz de Arbulo i R. Mar en la seva obra sobre l'Empúries romana escriuen: «La stoa, por tanto, se revela como un edificio que resuelve todas las situaciones que pueden derivar del trato comercial: el negocio, la comida y la diversión. Su emplazamiento en *Emporion* tuvo que estar motivado por un incremento notable de las ac-

tividades comerciales y demuestra que significó en realidad para la ciudad aquel *'ampararse en la sombra de la amistad romana'* que menciona Livio.» (RUIZ DE ARBULO, 1993, p. 170-171).

Si observem el plànol de la Neàpolis podem comprovar com l'àgora té el seu eix longitudinal en direcció est-oest, es troba desplaçada del centre geogràfic de la retícula urbana, i presenta el seu extrem est en el límit de l'actual jaciment i just enfront de les Muscleres Grosses. Està per tant, adossada a la zona on, sota l'actual carretera i la platja, es podria situar el límit oest d'un hipotètic port. D'aquesta manera, l'estoa i l'àgora devien ser el punt de contacte de la ciutat i el port, i el conjunt era situat en el lloc més idoni donada la seva funció comercial. Un altre carrer uneix l'àgora amb el primitiu port situat prop de la Palaiàpolis.

Si les nostres hipòtesis són correctes, la datació proposada per a la construcció d'aquesta obra pública es converteix en un magnífic indicador cronològic per a la data d'entrada en activitat del port artificial.

Si observem l'extrem nord-est de la Neàpolis podem veure una prolongació de les construccions cap a l'est, actualment cobertes per les dunes, la qual cosa es converteix en una prova més perquè proposem que la línia de costa en l'antiguitat devia ser similar a la de la proposada en la figura 2.

Quant a la muralla est de la Neàpolis, exceptuant una torre situada prop de l'angle est de la muralla sud de la ciutat, mai se n'ha trobat cap resta. Hi hauria la possibilitat que no hagués existit mai, o que fos desmuntada en un moment determinat en perdre la seva funció. En aquest sentit no podem deixar de pensar en la possibilitat que, tal i com succeeix a Cesarea i com passa en ciutats d'època medieval i moderna, el recinte emmurallat englobi tant la ciutat com el port, que és la millor forma de protegir una part essencial de la ciutat, per la qual cosa, els mateixos dies exteriors del port s'emmurallen. Si això fos així una muralla en la façana est de la Neàpolis tindria poc sentit. En aquest context podríem, potser, entendre millor les mesures i una de les funcions del dic conservat a la platja emporitana.

Basant-nos en allò anteriorment comentat, estem treballant, doncs, en la hipòtesi de l'existència d'un port artificial a Empúries. És d'hora per poder precisar la forma del port, però seria possible creure que el límit per l'oest es devia situar en les Muscleres Grosses. El seu límit nord seria plausible que fos una línia que des de l'extrem nord de les Muscleres va en direcció al dic que encara es conserva. Pel que fa al sud, no disposem de proves arqueològiques segures, però podríem proposar una línia formada des de l'extrem sud de les Muscleres fins a la ciutat, en les proximitats de l'angle sud-est de la ciutat (figura 4).

És massa aviat per donar una datació d'aquest nou port atès que, tal i com hem vist, no disposem de cap prova arqueològica segura, però basant-nos en el coneixement que actualment es té de l'evolució històrica de la ciutat romana, creiem que una obra d'aquesta mida es devia fer en un moment de gran puixança econòmica de la ciutat, en un període que se situa entre inicis del segle II i el darrer terç del segle I aC. Lògicament, la construcció d'aquesta obra estaria més propera a l'inici d'aquest període que no al final.

Figura 4. Ubicació del port artificial

1.-Palaiàpolis, 2.-Neàpolis, 3.-Límit est de la ciutat romana, 4.-Dic del port, 5.-Muscleres Grosses, 6.-Agora, 7.-Murs, semiexcavats, perpendiculars al dic, 8.-Ubicació del port artificial. Desconexem els límits exactes d'aquest port per la qual cosa la zona puntejada és orientativa sobre les dimensions màximes.

Pel que fa al moment final de la utilització d'aquesta estructura portuària res podem aportar a partir d'aquestes campanyes arqueològiques. De tota manera és evident i documentada la importància de la flota comtal a inicis del segle IX. És lògic pensar que l'antic port romà, en millor o pitjor estat de conservació, podia ser la base adequada per a la instal·lació de les flotes que actuaven contra els sarraïns. Sens dubte l'existència d'aquest port en l'alta edat mitjana, justificaria la capitalitat d'Empúries. Posteriorment, quan la capitalitat del comtat passa a Castelló, és provable que el port ja no es trobés en un adequat estat de conservació, o fins i tot que ja fos abandonat, atesa la manca de referències del port en la documentació medieval.

És segur que l'activitat dels ports de Riells i el de la Neàpolis coincidiren cronològicament i no podem descartar que també en el mateix moment, es continua encara utilitzant l'antic port situat a la Palaiàpolis. De tota manera es tracta d'una infraestructura portuària excessiva per a les necessitats de la ciutat i que només és comprensible si acceptem que la ciutat té un important paper com a distribuïdor de mercaderies, i que l'activitat portuària no estava relacionada estrictament amb les necessitats de la ciutat sinó amb unes necessitats externes, de tal manera que proba-

blement la major part dels productes que arribaven als ports d'Empúries tornaven a sortir-ne sense haver passat per la ciutat, ni físicament, ni econòmicament.

Si s'accepta que la infraestructura emporitana depassa amb escreix les estrictes necessitats de la mateixa ciutat, podem convenir que per situar aquesta infraestructura precisament en aquest indret i no en un altre, hi devia haver una voluntat concreta basada en una estratègia de projectes globals, sustentat en una visió de conjunt molt més àmplia del territori.

L'elecció de la ciutat com a port per al desembarcament del 218 aC es basa en una relació concreta entre la ciutat i Roma, però cal no oblidar les qüestions geogràfiques que situen Empúries en un lloc magnífic en el marc de les rutes de navegació que uneixen la península Itàlica amb la Ibèrica. A la vegada cal recordar que Empúries ja disposava abans de l'arribada dels romans d'una llarga tradició en el comerç marítim.

Fossin aquestes o altres les raons que van fer possible la presa d'una decisió favorable per a Empúries, el cert és que, dècades més tard, la ciutat continua mantenint una posició privilegiada i es beneficia d'una infraestructura portuària enormement costosa, i el que és més important, es beneficia de la decisió de centralitzar en els seus ports un gran volum de trànsit marítim.

Probablement una de les proves arqueològiques més clares de les conseqüències d'aquesta decisió és la reestructuració de l'àgora i l'estoa, una obra del segle II aC, anterior al darrer quart de segle.

Quant a la decadència de la ciutat, un cop abandonades les antigues hipòtesis que atribuïen a les invasions germàniques la causa del declivi, actualment es tendeix a pensar en raons d'índole comercial i econòmica per trobar una explicació a la decadència emporitana. S'ha parlat de l'allunyament de la ciutat de les rutes de comunicació terrestre, també del canvi d'eixos econòmics i comercials i, fins i tot, del rebliment del port per les aportacions de sediments per part del Fluvià i de la sorra portada pel vent com a motius del cessament de l'activitat portuària i comercial de la ciutat.

Després de les campanyes dutes a terme, podem descartar el rebliment de la infraestructura portuària emporitana com la causa de la fi de l'activitat comercial, ja que, tot i acceptar que aquest rebliment s'hagués produït en el port primitiu, aquest fenomen no fou decisiu en el cas del port de la Neàpolis. És cert que hi ha una important aportació de sediments fluvials, les argiles que s'han detectat en tota la dàrsena, però a banda que aquest estrat apareix en fondàries superiors als cinc metres, el seu dipòsit és posterior a l'enderroc de les estructures arquitectòniques, si més no en la zona de la prospecció, i no podem oblidar que el nivell a partir del qual comencen a aparèixer alguns dels escassos objectes ceràmics l'hem de situar en una fondària superior als set metres. A partir de les dades de la campanya de 1997, podem descartar que el rebliment del port hagués estat el motiu del cessament de l'activitat d'aquesta infraestructura portuària.

Si unes circumstàncies alienes a les necessitats intrínseques de la ciutat motivaren un enorme desenvolupament portuari i, en conseqüència, un creixement econòmic i urbanístic, és ben lògic pensar que la desaparició d'aquelles circumstàncies fa-

vorables, igualment també alienes a la ciutat, en provocarien la seva decadència econòmica. Quan Empúries deixa de ser un port de redistribució, l'afluència d'embarcacions devia disminuir dràsticament. Aquest fet devia provocar un efecte en cadena que devia comportar l'emigració de la infraestructura humana que feia possible aquest comerç.

En aquest procés, és imprescindible ressenyar la decisió política que representa l'increment de les operacions militars en el centre d'Europa que motiven uns canvis en els eixos comercials i rutes comercials. Narbona i Arles, millor emplaçades en aquesta nova conjuntura política i econòmica, rellevaran Empúries en el paper de port principal en aquest sector de la Mediterrània.

BIBLIOGRAFIA

- ESTEBAN, A.; RIERA, S.; MIRET, M.; MIRET, X. (1994) «Transformacions del paisatge i ramaderia a la costa catalana del Penedès i Garraf (Barcelona), a l'Alta Edat Mitjana». A: *IV Congrès d'Arqueologia Medieval Espanyola (Alacant, 1993)*. Vol. III. Alacant, p. 647-655.
- MAR, R.; RUIZ de ARBULO, J. (1993) *Ampurias romana. Historia, Arquitectura y Arqueología*. Sabadell, p.75-76.
- MARCET, R.; SANMARTÍ, E. (1989) *Empúries*. Barcelona.
- MARQUÉS, M. A.; JULIÀ, R. (1983) «Características geomorfológicas y evolución de medio litoral de la zona d'Empúries (Girona)». A: *VI Reunión do Grupo Español de Traballo do Quaternario*. Quadernos do Laboratorio Xeoloxico de Laxe, Santiago de Compostela, p. 155-165.
- MARQUÉS, M. A.; JULIÀ, R. (1983) «Coastal problems in Alt Empordà, Catalonia». A: *Coastal problems in the Mediterranean sea (Venice, 1982)*. Bologna, p. 83-93.
- MARZOLI, D. (1995) «Küstenforschung im Ampurdán». *Madriider Mitteilungen*, 36, Mainz, p.233-241.
- NIETO, F. J.; NOLLA, J. M. (1985) «El yacimiento submarino de Riells-La Clota y su relación con Ampurias». A: *VI Congreso Internacional de Arqueologia Submarina (Cartagena, 1982)*. Madrid, p. 265-283.
- NIETO, X.; RAURICH, X. (1998) «La infraestructura portuaria ampuritana». A: *III Jornades d'Arqueologia Subaquàtica*. València, 1997, p. 57-76.
- RABAN, A. (1985) *Harbour Archaeology*. Oxford: BAR. (International Series, 257)
- SANMARTÍ-GREGO, E. (1994) «Una primera aproximació al coneixement de les pedreres de l'antiga Empúries (l'Escala, Alt Empordà)». A: *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*. Vol. XXXIII. Girona, p. 139-155.
- SANMARTÍ-GREGO, E. (1995) «Recent Discoveries at the Harbour of the Greek City of Emporion (L'Escala, Catalonia, Spain) and in its Surrounding Area (Quarries and Iron Workshops)». A: *Social Complexity and the development of towns in Iberia. From the Copper Age to the Second Century AD, Proceedings of the British Academy*, 86, p.157-174.